

KİTAP TANITIMI VE DEĞERLENDİRMESİ

Öğr.Gör. Cemal ERGÜN*

Doç. Dr. Zekeriya Pak

Allah- İnsan İletişimi, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2005, 253s, ISBN 975-6666-75-7.

İnsanı bir şaheser olarak yaratan Allah onu dünya sahnesine çıkardığı andan beri onunla iletişimini kesmemiş, insanla çeşitli yöntemlerle iletişim kurmuştur. Bu iletişim yöntemlerinin en bilindiği ise elçiler aracılığı ile iletişimdir. Tarihin değişik zamanlarında gerçekleşen bu iletişim yönteminin gerçekleşme biçiminin, nasıl ve ne şekilde olduğu hususu ise insanoğlunun her zaman ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda pek çok görüş ortaya atılmış, çok söz söylenmiş ve eser kaleme alınmıştır. Allah-peygamber iletişiminin insanoğlunun bu denli ilgisini çekiyor oluşu ise bize göre iletişim biçiminin gizeminden, başka bir ifade ile üçüncü şahıslara kapalı olmasından kaynaklanmaktadır. Tanıtımını yaptığımız kitap da bu iletişimin nasıl gerçekleştiğini anlama çabasının bir ürünü olarak yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Zekeriya Pak tarafından hazırlanan “Allah-İnsan İletişimi” adlı bu çalışmayı önce şekil ve üslup yönünden değerlendirelim. Yazarın bu çalışması giriş, sonuç ve kaynakça dışında üç bölümden oluşmaktadır. Akademik bir titizlik ve bilimsel yöntemle hazırlanan çalışmanın dili sade ve üslubu akıcıdır. Eserde her okurun anlayamayacağı kelime ve kavramlar ilk geçtiği yerde yazar tarafından açıklanarak anlaşılır hale getirilmiştir. Eserde paragraflar arası bağlantı ve konular arası ilişki gayet güzel bir biçimde kurgulanıp, kompo-

---

* KSÜ İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

ze edilmiştir.

Önsözünde yazar Allah'ın insana verdiği değer en önemli göstergesinin onunla iletişim kurması olduğunu belirtmekte ve maksadının bu iletişimin keyfiyetini anlamaya çalışmak, iletişim anındaki insanın konumunu ortaya koymak ve insanın karşılaşılabileceği muhtemel problemleri irdelemek olduğunu ifade ederken aynı zamanda araştırmanın yol haritasını da ortaya koymaktadır (s. 9).

Giriş bölümünde yazar iletişim olgusunu genel hatlarıyla ele almış ve konunun kavramsal çerçevesini ortaya koymaya çalışmıştır(s.11). Yazar çalışmasında kavramsal çevreyi ortaya koyarken farklı kişilere ait birden fazla iletişim tanımını alt alta sıralamıştır. Sonunda bu bağlamda kendisinin kapsamlı bulduğunu belirttiği şu tanımları esas alarak iletişimin kavramsal tanımını tamamlamıştır. "*Bir gönderici tarafından, öte yandaki bir alıcı üzerinde belli bir etki yaratmak amacıyla adına gösterge denilen anlam yüklü birimlerden yararlanarak, karşı tarafa belirli bir bildiri ulaştırılması eylemi*" (s.12).

Yazar iletişimin kavramsal tanımını yaptıktan sonra iletişimin temel unsurları üzerinde durmuş ve bu unsurları "*kaynak ve alıcı, ileti, gösterge, kanal ve amaçlılık*" olarak belirtmiş ve bu unsurları alt başlıklar halinde açıklamıştır (s.13-16).

Araştırmacı tarafından iletişimin kaynak ve alıcı arasında gerçekleşen çift yönlü bir olgu olduğu ve iki tarafın birbirlerine anlam yüklü göstergeler aracılığı ile belli amaçları gerçekleştirmek için ileti gönderdikleri ifade edilmiştir. Yazar tarafından "kaynaktan alıcıya gönderilen bilgi, duygu ve düşüncelerin kodlandığı simge veya semboller" olarak tanımlanan göstergeler, eserde doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğal göstergelerin neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde gerçekleştiği bulut-yağmur, duman-ateş örnek-

leriyle anlatılmış ve bunların doğrudan bir ileti içermediği belirtilmiştir. Yapay göstergelerin ise kaynak ile alıcı arasında önceden varılan bir uzlaşma neticesinde ortaya çıkan simge, sembol veya kodlardan oluştuğu ifade edilmiştir. Buna dili oluşturan sözcükler, adaleti temsil eden terazi gibi semboller örnek verilmiştir. Kaynağın bu göstergeleri kullanmak suretiyle karşı tarafa iletmek istediği iletileri “somut ve algılanabilir bir biçimde kodladığı” belirtilmiş, alıcının da önceden üzerinde uzlaşılan bu kodları kaynağın amacına uygun bir biçimde zihninde çözmesi neticesinde iletişimin gerçekleştiği vurgulanmıştır. Dil aracılığı ile yapılan iletişimde ise kaynak ve alıcı arasında diyalogun yaşanması nedeniyle alıcının geri bildirimde bulunmak suretiyle iletinin içeriğinin oluşmasında aktif rol üslendiği belirtilmiştir. Böylece kaynak ile alıcı arasındaki iletişimin dinamik bir biçimde gerçekleştiği vurgulanmıştır. Ancak kaynağın kitap, dergi, gazete vb. olması durumunda söz konusu iletişimin monolog ve statik bir biçimde gerçekleşeceği belirtilmiştir. İletişimde kaynağın bazı durumlarda sözsüz göstergelerden de oluştuğu ifade edilmekte ve bu duruma elektrik direklerindeki kuru kafa, trafik işaret levhaları ve lambaları, deniz feneri, sevgiliye verilen veya gönderilen bir gül vb. günlük yaşamdan örnekler verilmekte ve bu göstergelerin alıcıya bir mesaj verdiği vurgulanmaktadır (s.12-15).

İletişim unsurlarından bir diğerini yazar kanal olarak açıklamış ve onu "kaynaktan alıcıya gönderilen iletinin takip ettiği yol ve gönderiliş biçimi" olarak tanımlamıştır (s.16).

Yazar iletişimin temel unsurlarından bir diğerinin de amaç olduğunu ifade etmiş, her bilinçli bildirim eyleminin bir amacı bulunduğunu vurgulamış ve amacı olmayan bildirimini "savurma" olarak açıklamıştır. Öte yandan yazar amacın gerçekleşip gerçekleşmemesinin göndericinin elinde olmadığını, bunun tamamen alıcıya bağlı olduğunu altını çizmiştir. (s.17)

Araştırmacı eserinde Allah'ın insanla iletişim kurarken genellikle göstergelerden oluşan bir kodlama sistemi kullandığını ve bu göstergelerin bazen dil dışı unsurlardan oluştuğunu belirtir. Yazar bu göstergelerin kaynak ve alıcı tarafından üzerinde uzlaşmış, iki tarafça da bilinen bir özelliğe sahip olması gerektiğini, aksi durumda iletişimin gerçekleşmeyeceğini vurgular (s.16).

Yazar Allah-insan iletişimini "sözsüz", "sözlü" ve "kitabî" iletişim olarak üç bölüme ayırmış, bu kavramların genel bir çerçevesini çizmek suretiyle giriş bölümünü tamamlamıştır (s.17).

Birinci bölümde yazar "Allah'ın İnsanla Sözsüz İletişimi"ni ele almış ve sözsüz iletişimin tanımını yapmakla işe başlamıştır. Yazar sözsüz iletişimi özetle "bir tarafın karşı tarafa dilsel özellik taşımayan, anlamlı gösterge ve sembollerle söz söylemeksizin ileti göndermesi" olarak tanımlamıştır. Yazar bu bölümde Allah'ın insanla sözsüz iletişimini "sözsüz gösterge, sözsüz göstergelerin anlamı ve sözsüz göstergelerin bilgi değeri" ana başlıkları altında ele almıştır. (s.21)

Yazar Kur'an'da zikredilen sözsüz göstergelerin de âyet olarak isimlendirildiğini belirtmekte, Allah'ın gücünün, rahmet ve gazabının ifadesi olan doğa olaylarının da âyet olabileceğini ve âyet olma bakımından dil unsurlarının kullanıldığı Kur'an'ın sözlü âyetlerinden farkı olmadığını ifade etmektedir. Bu açıdan insanın gözlem alanının kapsamına giren her şeyin ileti taşıyan bir âyet olduğunu vurgulamaktadır (s.22).

Araştırmacı Kur'an'da mucizeler, toplumların helâki, Ashab-ı Kehf, Hz İsa'nın babasız olarak doğması, Hz Yusuf ve kardeşlerinin başına gelenler vb. tarihi olayları "Allah'ın fizik âlemi ve sosyal hadiseler üzerinde mutlak gücünü ve iradesini ifade eden işaretler olması bakımından Allah-insan

iletişiminde sözsüz gösterge olarak zikredildiğini âyetlerden örnekler vererek ortaya koymaktadır. Yazar Kur'an'da bu bağlamda belirtilen tabiat olaylarının sıradan birer olay olmadığını ve derin bir bakışla incelenmesi gereken iletişim unsurları olduğunu vurgulamaktadır (s.23-30).

Yazar sözsüz göstergeleri ifade ettikleri anlam bakımından yapay ve doğal göstergeler olmak üzere ikiye ayırmakta, doğal göstergelerin neden-sonuç ilişkisine bağlı olduğunu duman-ateş, bulut-yağmur örneği ile açıklamaktadır (s.30,31). Yapay göstergede ise gösterge ile muhatap arasında yapay bir ilişki olduğu ve göstergenin anlam çerçevesinin toplumsal ve kültürel bir uzlaşma üzerine zemininde belirlenlik kazandığı ve doğrudan muhatap için belli bir amaca yönelik mesaj içerdiği trafikte kırmızı ışık, parti amblemi, terazinin adaleti temsil etmesi örnekleriyle izah edilmektedir (s.31).

Yazar daha önce de belirttiği gibi iletişim amaçlı kullanılan sözsüz göstergelerin anlamı üzerinde gönderen ve alan arasında bir uzlaşmanın olması gerektiğini vurgulamaktadır. Yazar, belirtilen uzlaşmanın gerçekleşebilmesi için ise mesajı alan kimsenin göstergenin ifade ettiği anlam hususunda önceden bilgilendirilmesi veya kültürel birikim ya da deneyimi neticesinde göstergenin anlamını kendisinin keşfetmesi gerektiğini ifade etmektedir. Aksi durumda alıcının bu göstergelerden bir anlam çıkaramayacağını -kuzey ülkelerinden gelen genç bir kıza göz kırpmakta olan bir Akdeniz delikanlısı için mesajı anlayamayan kızın "*Gözüne bir şey mi kaçtı?*" diyerek karşılık vermesi gibi ilginç örneklerle açıklamaktadır (s.31,32).

Eserde Kur'an'ın birer âyet olarak isimlendirdiği sözsüz göstergeler bu bağlamda doğrudan mesaj anlamı taşıyan yapay göstergeler ve doğrudan mesaj anlamı taşımayıp muhatabın üzerinde tefekkür etme ve yorumlama neticesinde

anlamlandırdığı göstergeler olmak üzere iki kısma ayrılır (s.33).

Yazar Kur'an'da geçen mucizeler ve ilâhî davete karşı çıkan insanların uğradığı tabii felaketleri doğrudan mesaj anlamı taşıyan yapay göstergeler olarak isimlendirir. Sıradan bir olay gibi gerçekleşen tabiat olaylarını ise doğrudan mesaj içeren ve anlamı olan bir gösterge olmadığını belirtir. Ancak ilahi davete olumsuz tavır takınan bir toplumda peygamberlerin kendilerini uyarmaları sonucunda olmuş musibetlerin iletişim amaçlı ve anlamlı bir göstergeye dönüştüklerini ifade eder ve göstergenin amacını da "Allah size kızmıştır" biçiminde açıklar (s.33).

Eserde mucizelerin anlamlı ve amaçlı bir gösterge olabilmeleri için muhatapların önceden bilgilendirilmesi gerektiği ifade edilmekte ve Kur'an'ın Hz Musa, Hz. Şuayp, Hz İsa vb. kıssalarında bu bildirim gerçeği vurgulanmaktadır (s.34–36).

Yazar kozmik âlem, tabiat olayları, tarihi kalıntıların vs. doğrudan iletişim amaçlı göstergeler olmadığını, alıcının üzerinde tefekkür etme sonucunda bu göstergeleri anlamlandırabileceğini ve bunların anlamlarını gözlem ve tecrübeleriyle sebep-sonuç ilişkisi kurarak kavrayabileceğini “denizlerde yüzen gemilerin suyun kaldırma kuvvetine, bulutun yağmura işaret ettiği” gibi örneklerle açıklar. O insanın gözü önünde sebep-sonuç ilişkisiyle gerçekleşen bu tür göstergelere Kur'an'ın görünen işaretlerinin ötesinde yaratanın kudretine, birlik ve azametine vs. işaret ettiğini vurguladığını, bu bağlamda Kur'an'ın bu göstergeleri sıradanlıktan çıkarıp, onlara yeni ve aşkın anlamlar yüklediğini ifade etmektedir. Örneğin; baharda tabiatın canlanmasını bir doğa hadisesi olmasının ötesinde Allah ile ilişkilendirilmesi durumunda Onun insanı yeniden dirilteceği mesajını içerdiğini belirtmekte ve Kur'an'ın bu göstergeleri insanın özünde bulunan

akletme düşünme vb. cevherleri harekete geçirerek aşkın anlamlar çıkarmasını istediğini vurgulamaktadır (s.36-46).

Araştırmacı sözsüz göstergeleri sözlü göstergelerin destekleyicisi olarak görmekte ve sözsüz göstergelerin sözlü mesajın yorumlayıcı ve hatırlatıcı fonksiyonuna ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun için Yaratıcının insanı peygamberler arıcılığı ile bilgilendirmek ve onunla beşeri düzlemde iletişim kurduğunu ifade etmektedir. Ancak bu tür bir iletişime muhatap olmadan da insanın sözsüz göstergelerden aşkın anlamlar çıkarma yetisinin olduğunu mezheplerin de görüşlerini zikrederek açıklamakta ve birinci bölümü tamamlamaktadır (s.43-47).

Eserin ikinci bölümünde “Allah’ın İnsanla Sözlü İletişim Kurması” bahsine girilmiş ve bu bölüm “Sözlü İletişimin Mahiyeti ve Sözlü İletişimin Temel Problemleri” genel başlıkları altında incelenmiştir.

Yazar sözlü iletişimi “iki taraftan birinin diğerine bir mesajı belli bir amaçla dil olgusunu kullanarak göndermesi ve alıcının da gelen iletiyi gönderenin amacı doğrultusunda alması ve anlaması” olarak tanımlamaktadır (s.49).

Yazar sözlü iletişimin gönderen ve alan açısından “muhatabın alması ve muhatabın dinleyici veya okuyucu konumunda bulunması, karşılıklı anlaştıkları bir dil kullanılması ve gönderenle alanın aynı ontolojik düzleme ait varlıklar olması” biçiminde üç unsurunun bulunduğunu belirtmektedir (s.51).

Yazar Allah ve insanın antolojik düzlemlerin farklı olması nedeniyle aralarındaki iletişimin dikey veya yatay olmak üzere iki aşamada gerçekleştiğini söylemektedir. O dikey iletişimi “Allah’tan-peygambere”, yatay iletişimi ise “peygamberden diğer insanlara olan iletişim” şeklinde açıklar (s.52).

Araştırmacı iletişimin dikey boyutunun mahiyet itiba-

ri ile bir beşer için “gizli ve sırlı” olması dolayısıyla Kur’an’da “vahy, inzal ve tenzil” ilke kavramları ile ifade edildiğini, yatay boyutunun ise aşikâr olduğu için “tebliğ” kavramı ile açıklandığını belirtmektedir (s 53).

Yazar Allah’ın insanla sözlü iletişim kurmasının temelini insanın iman etmesine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bunun için insanın Allah’a, Peygambere ve Kur’an’ın Allah’ın insanlara mesajı olduğuna inanması gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi halde Allah ile Peygamberler arasındaki iletişimin bir insan tarafından kabulü mümkün olmayacağını belirtmektedir. Çünkü farklı ontolojik yapıları ve müşahede edilemeyen bir iletişim vasıtası olan vahy yoluyla gerçekleşen iletişim sonucunda beşer düzlemiyle ortaya çıkan sözün kaynağının Allah olduğunu ispat etmenin zor olacağını vurgulamakta ve bu durumun ancak Kur’an’a inanmakla ve onun tanıklığı ile izah edilebileceğini ifade etmektedir (s. 55–60).

Yazar Allah’ın mütekellim olduğunu ve mesajını bu sıfatla insanlığa sunduğunu ifade etmekte ve Allah’ın mütekellim oluşu hususunda İslam âlimleri arasında fikir birliği olduğunu vurgulamaktadır. Allah’ın kelam sıfatı konusunda mezhebî tartışmalara girmeden bu hususta Kur’an’da “kâle, kelleme, nâdâ ve evhâ” fiillerinin kullanıldığını belirtmektedir. Ancak araştırmacı Kur’an’da bu fiillerin Allah-insan iletişimi dışında da kullanıldığını örneklerle açıklamaktadır (s.60–63).

Vahy kökünden gelen “evha” fiili Allah’ın insan veya diğer varlıklarla kurduğu iletişim biçimini kavramsal anlamda ifade eden bir fiildir. Yazar “evha” fiilinin yukarıda belirtilen fiillerle birlikte değerlendirildiğinde bir anlam kazandığını ve vahye dayanan iletişimin keyfiyetini açıkladığını belirtmektedir (s.63).

Yazar vahy kavramını “üçüncü kişiye kapalı olmakla

birlikte iki kişi arasındaki gizemli konuşma” olarak tanımlamaktadır (s.64). Bu gizemli iletişime Kur’an’dan Mer-yem19/11, el-En’am 6/112.121 Fussilet 41/11-12, ...vb ayetlerini örnek göstermektedir (s.66-67). Yazar üçüncü şahsa kapalı olan Allah-peygamber arasındaki bu gizemli iletişimin mahiyetinin Kur’an’ın eş-Şuara 42/51. âyetinde açıklandığını belirtmektedir. Yazar bu âyetin vahye ilk muhatap olan insanlar arasında da Allah’ın bir insanla ne şekilde iletişim kurduğu probleminin varlığına işaret ettiğini ve probleme cevap niteliği taşıdığını ifade etmektedir (s.68). Âyette Allah’ın insanla ya doğrudan, ya perde arkasından veya elçi aracılığı ile iletişim kurduğu belirtilmektedir. eş-Şuara 42/51. Bu ayetten de anlaşılabilceği gibi Allah insanla iletişim kurmak istediğinde bu iletişimi bazen elçi vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.

Yazar Allah’ın insanlara iletmek istediği mesajları bazen elçi aracılığı ile göndermesini, O’nun âlem üzerindeki tasarrufunun arka planda kendisi olmasına rağmen Azrail, Mikail vb. meleklerin icra ettikleri görevleri ile örneklendirerek izah etmektedir (s.72). Ancak o elçi aracılığı ile gönderilen mesajların vahy olabilmesi için üçüncü şahıslara kapalı ve yalnız peygambere açık olması gerektiğini belirtmektedir (s.75). Elçinin kendi ontolojik düzleminin dışına çıkarak üçüncü şahısların anlayacağı biçimde -Hz. İbrahim, Hz Lut’a gelen elçiler ve Hz Muhammed’e insan suretiyle gelen Cebrail örneğinde olduğu gibi- mesaj getirmesini ise vahy olarak kabul etmemekte (s.74) ve bu tür mesajlara peygamberlerin dışında üçüncü şahısların da geri bildirimde bulunabileceğini belirtmektedir (s.75). Yazar elçilerin ilettiği mesajlarda geçen fiillerin failinin Allah mı elçi mi olduğu hususunda da bir tartışma açmış ve bu konuyu Kuran bütünlüğü içerisinde değerlendirmek gerektiğini ve bu bağlamda failin Allah olduğunu vurgulamaktadır (s.76).

Yazar Kur’an’ın Hz. Muhammed’e vahyediliş biçiminin

Şura 42/51. âyete dayandırılarak üç şekilde olduğunu ifade etmektedir (s.77). Ancak Allah ile Peygamber arasındaki iletişimin mahiyeti hakkında verilecek bilgiler için bu âyet ve bunun dışındaki bilgilerin delil bakımından yeterli olmadığını belirterek, konuyla ilgili açıklamaların sübjektiflikten öteye geçemeyeceğini vurgulamaktadır (s.78).

Yazar bu iletişimde temel üç kavram olan vahy, tenzil ve inzal'ın açıklamalarını ve bu konudaki görüşleri ve tartışmaları özetle vermektedir (s.82). Buna göre o vahyi Allah-Peygamber iletişiminde “*iletişimin mahiyetine delalet eden bir kavram*” olarak açıklamaktadır. Tenzil kavramını özetle “*farklı antolojik seviyede bulunan iki varlık arasındaki iletişimin yönünü belirten bir kavram*” ve İnzal'i de “*Allah'ın sadece Peygamberi değil onunla birlikte diğer insanları da kapsayacak biçimde Kur'an'ı insanlara ihsan ve lütfetmesini belirten bir kavram*” olarak izah etmek suretiyle tenzil ve inzal kavramları arasındaki farka işaret etmektedir (s.82). Daha sonra Kur'an'ın ne zaman ve ne şekilde indirildiğine dair bilinen tartışmaları içeren bilgiler vermektedir (s.85–88).

İletişimde amaç, iletiyi gönderenin, iletiyi alan üzerinde bir etki oluşturmaktır. Yazar Allah-Peygamber iletişiminde amacın elçinin üzerinde etki oluşturmak değil, elçi vasıtasıyla insanlar üzerinde bir etki oluşturmak olduğunu vurgulamaktadır. Ancak Peygamberin elçilik görevini yaptıktan sonra bir insan olarak Allah'ın bu iletisine muhatap olduğunu yazar Kur'an'dan deliller getirerek açıklamaktadır (s.89).

Eserde araştırmacı tarafından Hz. Peygamberin Allah karşısında iletiyi alıp anlama ve nakletme; iletinin içerisine muhatap olma gibi çift yönlü bir konumunun olduğu ifade edilmektedir (s.89).

Yazar iletişimde iletiyi gönderenin her zaman amacının gerçekleşemeyeceğini belirterek Allah-Peygamber iletişiminde Peygamberin yanlış anlama, anlatma veya unutmama

gibi beşeri zaaflarının bulunup bulunmadığını sorgulamakta ve netice olarak Peygamberin vahy anında kendisine gelen mesajları algılama ve anlama hususunda yeteneğinin beşer sınırları içinde kalmak suretiyle en yüksek düzeyde olduğunu belirtmektedir. Vahy anında Peygambere isnat edilen horlama uyuklama, bayılma gibi bilinçsizlik belirtilerini reddetmektedir (s.92).

Sözlü iletişimin olmazsa olmaz unsuru dildir. Dil olgusu olmadan iletişim gerçekleşmez. Yazar Allah'tan Peygamber'e iletilen mesajlarda somut dilsel gösterge kullanılıp kullanılmadığını, Peygamber'e Kur'an'ın inzalinin beşerin dil yapısına uymayan farklı göstergelerle olup olmadığını sorgulamakta ve bu konuda üç görüş olduğunu belirtmektedir.

1. *Peygambere indirilen lafız ve manadır.*
2. *Peygambere yalnızca manalar indirilmiş, peygamber onu lafza büründürmüştür.*
3. *Cebrail'e mana verilmiş Cebrail manayı lafza dönüştürerek Peygambere getirmiştir.*

Yazar bu üç görüşü tahlil ve tenkit ettikten sonra mesajın Hz. Peygamber'in ağzından dil kalıbına dökülünceye kadar olan tüm süreçte Allah'ın denetimi ve müdahalesi altında gerçekleştiğini ve hangi mananın hangi lafızla teşekkül edeceğinin Allah'ın inisiyatifinde olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Kur'an'ın hem lafız hem mana olarak birlikte Allah'ı ait olduğunu belirtmektedir (s.94-98).

Yazar Kur'an'ın dilinin Arapça oluşunun nedenini elçinin ve vahye ilk muhatap kitlenin dili olmasına bağlamaktadır. Kur'an'ın Arapça oluşuna vurgu yapılmasının gerekçesini de nüzul sıralarını da vererek onu anlamak istemeyen müşriklere bir uyarı ve anlaşılır bir dil ile sunulmasına dikkat çekmek olduğunu ifade etmektedir (s.112). Yazar aynı zamanda Arapçanın kutsiyetini ve ayrıcalığını ileri süren görüşleri de tenkit edip, iletişimde bu dilin özellik ve ayrıcalığından

değil yararından dolayı Allah tarafından seçildiğini belirtmektedir (s.115).

İletişimde gönderenin zihnindeki anlam ile alıcının zihnindeki anlam aynı ise iletişimin amacı gerçekleşmiş olur. İnsanların sahip oldukları kültürel birikim ve bilgiler de ayetleri anlamada bazı öznel anlamalara yol açabilir. Yazar buna Tevrat ve İncil'de olup Kur'an'da da mesaj vermek için zikredilen dünyanın yaratılışı, Âdem'in yaratılış vb. Kur'an ayetlerinin Ehl-i Kitap tarafından anlaşılmasının öznel olacağını belirtmektedir (s.125–130). Ayrıca o, Kur'an'ın nazil olma aşamasında fizik ötesi âlem ve Allah'ın sıfatları ile ilgili ayetlerin alıcı tarafından anlaşılmasının gözlemlenebilen dünyaya ait nesnelere ve olgulardan yola çıkılarak anlamlandırıldığı için bir takım öznel anlama sonucunu doğurduğunu belirtmektedir (s.118–122). Aynı şekilde dinin bazı pratiklerini içeren ayetlerde geçen bazı kelime ve kavramların anlaşılmasının da bir takım öznel anlamaları meydana getirdiğini ifade ederek, bu öznel anlamaların vahye ilk muhatap olanlar tarafından Peygamber'e sorular sormak ve Hz. Peygamberin de bu kelimelerden kast edileni açıklaması sonucunda ortadan kaldırıldığını ifade etmektedir (s.122–124).

Yazar iletiye muhatap olanların onun kaynağı hususunda şüphe etmemeleri gerektiğini belirtmekte ve İlahi kelamın kaynağının Allah olduğuna inanmamanın iletişimin amacına ulaşmasını engelleyeceğini vurgulamaktadır (s.130–133). Yazar bu bağlamda Kur'an'ın ilk nazil olduğu toplumda yaşayan insanlardan bir kısmının vahyin kaynağı hakkında derin bir şüphe içerisinde olduklarını ve iletinin kaynağının aşkın bir varlık olduğuna inanmadıklarını, aksine mesajın kaynağının elçinin bizzat kendisi olduğunu ileri sürdüklerini belirtir. Araştırmacı inanmayanların iletinin kaynağının Allah olduğunu ileri süren elçiden, Allah'ın kendileri ile konuşmasını, melek göndermesini, yerden pınar fışkırtmak, gökten parçalar düşürmek, Allah'ı veya melekleri

karşılarında görmek...v" mucizeler göstermesini talep ettiklerini Kur'an'dan örnekler vererek açıklar ve bu tür insanlar üzerinde iletişimin amacının gerçekleşmediğini ifade eder.

İletişimin iletilen üzerindeki amacının gerçekleşebilmesi için bir diğer etkenin de mesaja muhatap olanların iletişim kanalını kabul etmesi veya bu kanalı mümkün görmesidir. Yazar Kur'an bağlamında ilahi kelamla ilk muhatap olan kitlenin mevcut kültüründe var olan cinlerle irtibat kurma ve bir cine sahip olma, şairlerin şiirlerini, falcı veya kâhinlerin verdikleri bilgileri cinlerden aldıkları düşüncesinin ve fizik ötesi bir âlemle irtibat kurulmasının mümkün olduğu fikrinin, ilahi kelamın kanalı olan vahy hususunun kabul edilmesini bir noktaya kadar kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Ancak bu anlayışın Peygamber'in de şair veya kâhinler gibi mesajını cinlerden aldığı yanlış anlayışı doğurduğunu vurgulamaktadır. Bu anlayışın vahye ilk muhatap olan insanlardan bir kısmının Kur'an'ı kabul etmeme nedenlerinden biri olduğunu belirtmektedir (s.134–139). Bir başka önemli neden ise Cahiliye Arap kültüründe kutsal kitabın bir kerede toptan nazil olma anlayışının olduğu ve onların bu anlayışı, olgular ve olaylarla eş zamanlı olarak nazil olan Kur'an'ı kabul etmemelerinin bir diğer nedeni olduğu gerçeği yazar tarafından vurgulanmakta ve ikinci bölüm bu açıklamalarla tamamlanmaktadır (s.140–141).

Yazar çalışmasının üçüncü bölümünde "Allah-İnsan İletişiminin Kitabî Boyutu"nu incelemiştir. Vahyin tamamlanması ve elçinin vefatıyla daha önce gelen ve alıcı ve verici açısından dinamik özelliğe sahip olan sözlü iletişim kelamın kitap haline getirilmesiyle statik bir yapıya bürünmüştür. İnsan kendisini ona muhatap kılmasıyla kitap konuşur hale gelmektedir Yazar bu süreci şöyle ifade etmektedir:

"Kitabi iletişim aslında özü itibarıyla yine sözlü iletişimdir. Çünkü ortada yine anlaşılmayı bekleyen bir söz vardır

ve Allah'ın insanla iletişimi bu söz aracılığı ile devam etmektedir. Fakat söylenmekte olan söze muhatap olma ve onu anlama ile söylenmiş olan söze kendini muhatap kılma arasında önemli fark vardır. Bu açıdan yeni sürecin öncekinden farkını ifade etmek için "Kitabi iletişim" kavramını kullanmayı tercih etmekteyiz" (s.144).

Yazar ilk neslin ilâhi kelam karşısında geri bildirimde bulunmak suretiyle aktif bir tavır sergilediğini sonraki neslin ise sözün tamamlanıp statik hale gelmesi nedeniyle pasif bir konumda kalmak durumunda olduğunu ifade etmektedir (s.144). Araştırmacı sonraki neslin Allah'ın muradını anlamasında sözün kendisinin tek başına yeterli olmadığını, sözün dış bağlamına da ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır.

Araştırmacı kitabi iletişimin temel unsurlarını "*iletinin kaynağı ve anlamının nesnesi olarak metin, anlayan insan ve metnin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacak dış bağlam - Sebeb-i nüzûl*" olarak belirlemiştir. O kitabi iletişimi tabiundan itibaren başlatmış, bu aşamadan itibaren metin ile insan arasında bir iletişimden söz edilebileceğini vurgulamıştır.

Yazar sözlü iletişimde sözün aktif olması nedeniyle inanan inanmayan herkesin etkilendiğini belirtir. Kitabi iletişimde ise sözün (metnin) statik durumda olduğunu ve onu anlama çabasıyla kendisine yönelen insan sayesinde aktif hale geldiğini ifade etmektedir (s. 148).

Yazar bir metin olarak Kur'an'ın sonraki nesil açısından sözün söylendiği tarih ve sosyal durumdan bağımsız okunamayacak bir nitelik taşıdığını ifade etmekle beraber Kur'an ayetlerinin tamamını bu şekilde değerlendirmem gerektiğini belirterek onun evrensel mesajlar içerdiğini de örneklerle izah etmektedir (s.150-154).

Eserde çoğu tarihsel olaylar hakkında nazil olan ayet-

lerde şahıs olay ve yer adlarının belirtilmemesinden dolayı bu âyetlerin sonraki nesle de hitap ettiği örneklerde açıklanmıştır. Örneğin "*Namaz kılmakta olan bir kulu engelleyen kimse hakkında ne diyeceksin?*" ayeti Ebu Cehil hakkında nazil olmuş ama ifade umum olduğu için her devirde bu zihniyete sahip olan insanları hedef almaktadır. Tarihsel olan bir ayet isim belirtilmediği için evrensel hale gelmektedir, denmektedir (s.153).

Yazar tarihsel bağlamından koparılıp okunması mümkün olmayan ayetlerin yorumlanmasıyla çıkacak mesajlarla günümüz insanına dolaylı olarak hitap ettiğini belirtmektedir. Bu çeşit ayetleri nasıl anlamalıyız sonuna da ışık tutacak bir yöntem önermektedir. *Günümüz insanı bu tür ayetlere "Allah bana ne diyor?" sorusunun cevabını almak üzere değil, "Allah ilk muhataplara ne demiş?" ve buna paralel olarak "bugün bana ne diyor?" sorusunu sorarak yaklaşmak gerektiğini vurgulamaktadır. Yazara göre evrensel nitelikli ayetler ise her dönemin insanına doğrudan hitap eder (s.153–154).*

Yazar Kur'an'ın ilk muhataplarına farklı zaman ve mekânlarda söylenmiş sözleri sonraki nesle bir bütün olarak ve bir anda sunduğunu, O'na sonradan muhatap olanların Kur'an'ın içerdiği konuları belli başlıklar altında ve sistematik bir metin şeklinde okumalarının mümkün olmadığını, bu nedenle onun kronolojik ve konularına göre okunması ve mesajlarının sonraki nesil açısından daha iyi anlaşılması için gerekli olduğunu belirtmektedir (s. 155–156).

Yazar kitabı iletişim karşısında insanın aktif ve pasif olmak üzere iki konumda olduğunu belirtmektedir. Bu iletişim karşısında insanın pasif olmasını sözlü iletişimde olduğu gibi geri bildirimde bulunup iletişimin içeriğinin şekillenmesinde etkili olma imkânından yoksun olmasına bağlamaktadır. Aktif olmasını ise statik olan, anlaşılmayı bekleyen bir

metin karşısında bireysel olarak ilk hareket eden tarafın kendisi olması ve onu çağına göre yorumlamasına dayandırmaktadır (s.157). Bu durum insanın metin karşısında pasif konumda olduğunu belirten ifadelerle çelişiyor gibi gözükse de çelişki söz konusu değildir. Zira insan metin karşısında geri bildirim olanağının olmamasından dolayı pasif olsa da metni anlama çabasına girişmesiyle aktif hale gelmektedir.

Yazar insanın evrensel mesajlar karşısındaki konumunu *sadece iletiyi alan ve anlayan olmak* olarak açıklamakta ve bunu “*Her canlı ölümü tadacaktır...*”Ankebut 29/57 âyetiyle izah etmektedir. Yazara göre bu mesaj karşısında insan hangi devirde yaşarsa yaşasın mesajı alır ve onu anlar. Böylece kaynak (metin) ile alıcı (insan) arasındaki iletişim gerçekleşmiş olur (s.158–159).

Yazara göre tarihsel bir arka planı olan mesajlar karşısında insanın konumu, sadece mesajı alan ve anlayan olmaktan öte belli olaylar ve bazı kişilere özel söylenmiş mesajları günümüz insanı için güncelleştirmek veya mesajlardan yola çıkarak metnin ruhuna da uygun olmak şartıyla sorulara cevap vermek, problemlere çözüm getirici yeni mesajlar üretmektir. Bu durum eserde Leheb Suresi örneği ile açıklanmıştır. Buna göre Kur’an’ın İslam’a düşman olması bakımından bir sembol olarak zikrettiği Ebu Leheb ve karısını anlatan bu sureyi günümüz insanı okuduğunda, surenin mesajını *İslam’a düşman olan her devirdeki insanları kapsar* şeklinde mesajı güncelleştirmiş olur (s.159–162).

İnsanın yeni ortaya çıkmış ancak Kur’an’da çözümünü olmayan sorunların Kur’an’ın ruhuna da aykırı olmamak şartıyla metinden yola çıkarak yeni problemlerin çözümüne ışık tutacak mesajları aklını kullanarak üretmesi gerektiği eserde vurgulanmaktadır (s.163–164). Yazar “Kur’an ve Selim aklın” birleşmesiyle ortaya çıkan bu yeni mesajı “bal arı-

sının vahy yoluyla yönlendirilişine eşdeğer, anlamda” vahy olarak nitelendirmektedir (s.165).

Ancak böyle bir bakış açısı ve niteleme bir okur olarak bana göre tartışmaya açık bir durum arz etmektedir. Yazar iletişimde amacın gerçekleşebilmesi için göstergelerin anlamı üzerinde iletiyi gönderen ile iletiyi alanın uzlaşmasının şart olduğunu eserinde ifade ettiğini (s.31,32) daha önce belirtmiştik. Türk okuru vahyi sözcük anlamından öte kavramsal anlamda anlamaktadır ve vahyin sadece peygamberlere geldiğine inanmaktadır. En son peygamber olan Hz. Muhammed ile bu aktif vahy süreci tamamlanmıştır. Şimdi zihinsel anlamda üretilen bu fikirleri vahy olarak nitelendirdiğimizde görsel ve yazılı medyada zaman zaman karşılaştığımız ve kendilerini peygamber olarak nitelendiren insanlara meşruluk kazandırmış olmaz mıyız? Yine insan zihninin ürünü olan fikirleri vahy olarak nitelemekle dogma haline getirerek kutsallaştırmış olmaz mıyız? Nitekim geleneğimizde müçtehit imamların dini görüşlerini dogma haline getirerek tartışılmaz olarak niteleyen görüş sahiplerinin olduğu bilinmektedir. Sayıları az da olsa günümüzde bu tür düşünen insanlar var. Düşünceyi, fikri, sorunların çözümüne ışık tutacak mesajları ibadet olarak değerlendirebiliriz ancak bu fikirleri vahy olarak nitelendirmenin toplumun vahy ve peygamber inancında kuşku uyandıracığı kanaatindeyim.

Yazar kitâbi iletişimde ayetlerin inişine neden olan özel sebeplerin yanında nüzül ortamının sosyal, siyasal, kültürel, dini, edebi vs. yapısını kapsayan unsurlara *dış bağlam* demektedir (s.166). Kur'an'ın doğru anlaşılması ve mesajın amacına uygun bir biçimde alıcıya ulaşması bakımından dış bağlama ihtiyaç duyulan ayetler yazar tarafından üç grupta değerlendirilmiştir.

Birinci grupta tarihsel bağlamından bağımsız biçimde

okunduğunda alıcıya doğrudan hitap etmediği açıkça belli olan ayetleri araştırmacı incelemiş ve sonraki neslin bu gibi ayetleri dış bağlamlarını bilmeden doğru bir biçimde anlamalarının zor olacağını örneklerle açıklamıştır (s.167).

İkinci grupta da dış bağlam bilgisinin okuyucu için gerekliliğini açıkça hissettirmeyen ayetleri incelemiştir. Yazar buna iki örnek vermiştir. Birini burada zikredeceğim:

“Ey inananlar, Sarhoş durumda iken ne dediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayın”(Nisa:4/43). Yazar bu ayetin tarihsel arka planını ve içkinin kesin yasaklandığı ayeti bilmeyen insanın, namaz dışında içkinin serbest olduğu mesajını çıkarabileceğini belirtmektedir (s.168).

Üçüncü grupta ise nüzulüne sebep olan özel olay olmasına rağmen mesaj itibarıyla evrensel olan ayetleri ele almıştır. Yazar bu duruma Saf, 61/2-3. ayetleri örnek vermiştir (s. 170). Bundan sonra ise yazar kitabı iletişimin temel problemlerini incelemiştir.

Eserde kitabî iletişim sürecinde metne inanıp onu anlama çabasında olan insanların iki önemli problemle karşılaştıkları belirtilmektedir. Birbirlerinden bağımsız olarak inceleme olanağının olmadığı bu problem ise metinden kaynaklanan ve ona muhatap olan insandan kaynaklanan problem olmak üzere iki kısma ayrılmıştır (s.172).

Yazar metinden kaynaklanan problemleri metnin dili temelinde incelemektedir. Bu bağlamda metne muhatap olan insanları metnin dilini bilenler ve bilmeyenler olarak ikiye ayırmaktadır. Metnin dilinin muhatap tarafından bilinmesine rağmen metinde kullanılan “teşbihi dil” nedeni ile metnin anlaşılmasının bazen güçleşeceğini belirten yazar, bu konuya Kur'an'da belirtilen gayb alanı ile ilgili bilgileri içeren âyetleri örnek vermektedir. Gözlem alanımızın dışındaki varlık ve olguların Kur'an'da insan biçimci dil kullanılarak anlatıldığını vurgulayan araştırmacı, bu durumun ciddi bir ileti-

şim problemi doğurduğunu örneklerle açıklamaktadır (s. 182–187). Bir diğer problemin ise canlı bir organizmaya benzeyen dilde zamanla meydana gelen anlam değişimi, anlam daralması veya genişlemesi veya kelimelerin yeni dilde kullanılmaması olduğu eserde belirtilmiştir. Yazar bu değişimin nedenlerini uzun uzun anlatır ve "küfr ve fık" kelimelerindeki anlam değişimini örnek verir (s.174–181). Bu problemin ortadan kalkması için ise Emin el Huli'nin de savunduğu "Kur'an'daki kelimelerin nüzul dönemindeki ilk anlam delâletinin tespit edilmesi ve ilahi kelâmın bu çerçevede anlaşılması gerektiği" görüşünü savunmaktadır (s.181).

Metnin dilini bilmeyenler açısından iletişim problemleri bağlamında yazar, Kur'an'ın ilk muhatap kitesinden ona inanmayanların ileri sürecekleri muhtemel itirazı ortadan kaldıran *"Eğer biz Kur'an'ı Arapçanın dışında bir dille indirseydik, şöyle diyeceklerdi: "Ayetleri anlaşılır tarzda olmalı değil miydi? dil yabancı muhatap Arap"* Fussilet 41/44. âyetiyle dili Arapça olmayanlara bir itiraz hakkının doğduğunu belirtir. Araştırmacı bu bağlamda metnin dilini bilmeyenlerin Allah'ın sözüne doğrudan muhatap olma ve O'nu anlama açısından Kur'an metni aracılığı ile gerçekleşecek bir Allah-İnsan iletişiminden bahsetmenin mümkün olmadığı tespitini yapar (s.190–191). Ancak metnin dilini bilmeyen insanların metin aracılığı ile gerçekleşecek Allah-insan iletişimi bağlamında metnin dilini bilenler aracılığı ile ilâhi kelâmın içeriğinden haberdar olabileceklerini ifade eder (s.191).

Yazar daha sonra Kur'an nasıl okunmalı? Sorusu etrafında ileri sürülen görüşleri irdelemiş ve Kur'an'ın başka bir dille çevirisinin caiz olup olmadığı hususundaki görüşleri içeren tartışmaları eserinde zikretmiştir. Bu bağlamda Allah-İnsan iletişiminin gerçekleşmesine meallerin önemli ölçüde katkıda bulunduğunu belirtmiş ve Allah-İnsan iletişiminin Arapça bilmeyenler açısından başka bir yolunun da bulun-

madığını ifade etmiştir (s.192–196).

Yazar Kur'an metni için onun üslup, mana ve tüm inceliklerini yansıtan bir çevirinin mümkün olmadığını Türkçe meallerden karşılaştırmalı örnekler vererek açıklar (s.203–204). Bu nedenle çeviriler aracılığı ile Allah-İnsan iletişiminin çok eksik olacağı ve alıcının çevirinin asıl metnin yerini tutamayacağını bilmesi gerektiğini yazar önemle vurgular (s.205).

Yazar kitabı iletişim problemlerinden diğerinin “alıcının öznelliği” olduğunu belirtir ve bu öznel anlamının metinden mi yoksa alıcıdan mı kaynaklandığını örneklerle açıklar. Bu bağlamda o, âyetlerin bir kısmının müteşâbih oluşunun öznelliğe kısmi olarak kapı araladığını belirtir. Ancak doğal bir anlama çabasıyla kendisine yaklaşan her bir insana Kur'an'ın farklı şeyler söyleyen bir metin olmadığını ifade eder (s.208).

Araştırmacı öznel anlam probleminin alıcının kendinden kaynaklandığını eserinde ortaya koyar. Bunun nedenini ise ona muhatap olan insanların kültürel birikimleri, mezheb, meşrep ve ideolojileri olduğunu örneklerle uzun anlatır (s.209–216).

Yazar kitabı iletişim problemlerinden bir diğerinin ise “iletinin sıradanlaşması” olduğunu vurgular. Bu bağlamda o, Kur'an'ın ilk muhataplar üzerindeki etki ve mesaj gücünün sonraki muhatap kitle üzerinde o oranda gözükmediğini mesajın sıradanlaştığını belirtir. Araştırmacı bunun nedenini ise sonradan metne muhatap olanların içinde buldukları konum ve şartlarının değişmesine bağlamaktadır.(s.217) **Ö** bu durumu İhlas Suresi'nin içerdiği mesaj, ahiret hayatı ve Peygamber kıssalarını içeren ayetler karşısında ilk muhatapların olumlu veya olumsuz tepkileriyle sonradan metne muhatap olanların tepkilerini karşılaştırarak akıcı bir üslupta anlatır (s.220–225). Bu bağlamda yazar “nüzul sürecinin

tarihsel ortamından zaman açısından uzaklaştığında ilahi kelamın yeni nesil açısından güncelliğini yitirmesi ve sıradanlaşması kaçınılmazdır” der (s.225).

Yazar Kur'an'ın doğru anlaşılmasının önündeki ciddi engellerden bir diğerinin de sonraki neslin metne toptan muhatap olmaları olduğunu belirtmektedir. İlk muhataplar açısından belli olaylar ve şartlar çerçevesinde tedrici olarak yirmi üç yılda gerçekleşen ve sistematik olmayan bir metinle sonraki neslin toptan karşılaşması onun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Yazar bu durumu âyetler ekseninde örneklerle açıklayarak eserin üçüncü ve son bölümü de tamamlamıştır (s.225–230).

Sonuç olarak önsöz, giriş ve bölüm içeriklerini özetle tahlil etmeye çalıştığımız bu çalışmanın alanında özgün bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz. İlahiyat Fakültelerinde özellikle de Temel İslam Bilimleri alanında iletişim üzerine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Yazar bu çalışmasıyla bu alanda araştırma yapacaklara da bir bakıma öncü olmuştur. Allah İnsan İletişiminin Allah'tan insana doğru nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği hususunu her kesimden insanın anlayacağı biçimde ele almıştır. Eserin sonunda bu alanda çalışma yapacakların da yararlanabileceği geniş bir literatür de bulunmaktadır. Yazar kâinatta bulunan varlıkların tamamının iletişim için bir gösterge olduğunu insanın tefekkür etmesi neticesinde bu göstergeler aracılığı ile Allah'la sürekli iletişim içerisinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Kur'an'ı çağımız insanının nasıl anlaması gerektiği noktasında da araştırmacı okuruna çok önemli ipuçları vermektedir. Kısaca yazar tarafından çok emek harcanarak özenle hazırlandığı anlaşılan bu çalışma gerek bu alanda bilimsel çalışma yapacak olanlar, gerekse Kur'an'ı bu gün nasıl anlamalıyız? Sorusu sürekli zihnini meşgul eden insanlar açısından çok önemli bir çalışma olduğunu düşünüyoruz.